

jednostronnie i powierzchownie. Książka L. Trzeciakowskiego, uwzględniająca dotychczasowe wyniki badań, jak również przytaczająca nowe fakty, wybrane przez autora z materiałów archiwalnych, jest oryginalnym i ciekawym studium nad genezą i przebiegiem *Kulturkampf* w zaborze pruskim, ukazany na szerokim tle historycznym.

Tadeusz Kotłowski

KAZIMIERZ SOBCZAK: *Wyzwolenie północnych i zachodnich ziem polskich w roku 1945*. Poznań 1971, 166 ss.

Literatura historyczna dotycząca II wojny światowej prezentuje obecnie wiele różnych sposobów ujmowania ówczesnej rzeczywistości dziejowej. Nową propozycją w tym zakresie jest omawiana książka K. Sobczaka, zajmująca się przedstawieniem wyzwolenia północnych i zachodnich ziem polskich w 1945 r. We wstępie pracy czytamy:

„...na pojęcie wyzwolenia składają się: koncepcje polityczne ugrupowań w okresie wojny; walka dyplomatyczna toczona między mocarstwami sojuszniczymi z udziałem reprezentacji Polski od października 1939 do sierpnia 1945 roku; analiza strategiczno-operacyjna działań wojennych w 1945 roku na obszarze Mazur, Warmii, Powiśla, Ziemi Chełmińskiej oraz na Pomorzu Gdańskim i Zachodnim, a także na Ziemi Lubuskiej i Dąbnym Śląsku; przejęcie tych ziem w nasze, polskie władanie czy wreszcie powstanie i ukształtowanie się władzy ludowej oraz włączenie tych terenów do polskiego organizmu państwowego i gospodarczego” (s. 5).

Sprawę wyzwolenia rozumie więc autor szeroko, co znalazło odbicie, choć w bardzo różnym stopniu, w układzie i treści pracy.

Pierwszy jej rozdział zestawia wiadomości o koncepcjach politycznych poszczególnych ugrupowań polskich w czasie II wojny światowej, dotyczących ziem północnych i zachodnich. Przedstawiono tutaj m. in. program rządu emigracyjnego, a szerzej PPR, ZPP i PKWN. Autor odwołał się do różnych dokumentów ilustrujących stanowiska tych ugrupowań i programy ich działania w sprawie przynależności ziem północnych i zachodnich do państwa polskiego po zakończeniu wojny.

Dalsze rozdziały pracy zajmują się zagadnieniami militarnymi. Autor zmierza do uchwycenia głównych założeń strategiczno-operacyjnych stron walczących na froncie wschodnim. Praca ukazuje położenie armii niemieckich oraz ich wysiłki podejmowane dla zatrzymania Armii Radzieckiej. Szczególną uwagę autor zwrócił na znaczenie ziem północnych i zachodnich w przygotowywanej przez dowództwo niemieckie obronie Trzeciej Rzeszy. Wywody K. Sobczaka pozwalają śledzić zmiany zachodzące w położeniu stron walczących i podejmowane w ich wyniku nowe decyzje dotyczące organizowania obrony, bądź działań ofensywnych. Analizując działania wojenne, autor dzieli je na walki poszczególnych frontów radzieckich, mających za zadanie wyzwolenie określonych ziem polskich. Zajmuje się też krótką charakterystyką zdobywania niektórych miast, zamienionych przez Niemców w twierdze, które miały opóźnić tempo zwycięskiej ofensywy radzieckiej. Omawiając działania wojenne, autor wiele miejsca poświęca walkom ludowego Wojska Polskiego, charakteryzując szerzej wykonywanie stawianych mu zadań. Cechą nar-

racji K. Sobczaka jest przede wszystkim dążenie — z jednej strony — do możliwie szczegółowego odnotowywania faktów, z drugiej zaś — do ich uogólniania. Tendencja ta widoczna jest głównie przy przedstawianiu strategicznych kierunków i celów natarcia wojsk radzieckich i polskich. Ponadto autor operuje często danymi statystycznymi, zestawiając zarówno liczby dotyczące potencjału ludzkiego, jak i rodzajów uzbrojenia obu stron walczących, wyposażenia, a także ponoszonych strat. Wykazy te ułatwiają czytelnikowi orientację w przebiegu walk i nowych proporcjach sił zarysowujących się na poszczególnych ich etapach. Mimo zwracania dużej uwagi na pewną systematykę działań, wzajemne ich powiązanie może sprawić trudności, szczególnie czytelnikowi nie obeznanemu bliżej z omawianą problematyką. Przyczyn tego należy upatrywać w zgromadzeniu dużej ilości materiału, ilustrującego realizację planów ofensywnych.

Rozdział końcowy — dziewiąty — spełnia rolę podsumowania. Poruszono tutaj kilka zagadnień. I tak, zestawiono w nim postanowienia umowy poczdamskiej w sprawie pełnego usankcjonowania polskiej granicy północnej i zachodniej oraz dalsze akty uznające tę granicę, łącznie z układem zawartym z Niemiecką Republiką Federalną w grudniu 1970 r. Ponadto, w omawianym rozdziale znajdujemy informacje o kierunkach odbudowy i rozwoju gospodarki oraz charakterystykę osadnictwa na odzyskanych ziemiach północnych i zachodnich Polski. Główną uwagę K. Sobczak skupił tutaj na udziale Wojska Polskiego w tych procesach. Całość zamyka refleksja o położeniu geograficznym tych ziem i ich znaczeniu dla systemu obronnego państwa polskiego.

Z przedstawionego układu pracy wynika jej zawartość tematyczna, podporządkowana ukazaniu wyzwolenia i wcielania do polskiego organizmu ziem północnych i zachodnich. Za zamiar przewodni autora należy uznać pełne przedstawienie procesu, którego punktem wyjścia były programy polskich lewicowych ugrupowań politycznych, następnie konsekwentna ich realizacja, opierająca się na sojuszu ze Związkiem Radzieckim, dokonana przez ludowe Wojsko Polskie na polach walk, a jego zakończeniem — pociągnięcia dyplomatyczne na arenie międzynarodowej oraz odbudowa i zagospodarowanie. Takie ujęcie problematyki, reprezentujące szersze widzenie dziejów wojennych w procesie historycznym jest rzadko spotykane w nowoczesnej historiografii wojskowej. Wprawdzie rozłożenie akcentów, a więc szerokie potraktowanie zagadnień czysto wojskowych, przy zasygnalizowanych jedynie kwestiach politycznych i społeczno-gospodarczych, może stanowić przedmiot dyskusji, nie podważa ono wszakże głównego założenia autora.

Recenzowana praca jest także interesująca z punktu widzenia jej charakteru. Nie ma wątpliwości, że przeznaczona została dla szerokich kręgów czytelnich, na co wskazuje przede wszystkim popularno-naukowa forma wykładu, ilustrowanego szkicami i fotografiami, dotyczącymi omawianych działań wojennych. Równocześnie jednak autor, oprócz podsumowania dotychczasowych ustaleń w literaturze przedmiotu i jej zestawienia na końcu pracy, odwołuje się niekiedy do źródeł. Świadczy to o chęci uzasadnienia własnych ustaleń, i umiejętnym łączeniu formy popularno-naukowej z wymogami ścisłości badawczej.

Ogólnie rzecz biorąc, praca K. Sobczaka jest interesującą publikacją nie tylko dlatego, iż ukazuje obraz wyzwolenia polskich ziem północnych i zachodnich od strony wojskowej, lecz także ze względu na swoiste ujęcie tego tematu.

Benon Miśkiewicz